

Az internetes receptportálok műfajisága a kontextualizációs utasításként értelmezett paratextusok nézőpontjából¹

A tanulmány egy számítógép közvetítette diskurzustípus, az internetes receptportál műfajiságát vizsgálja funkcionális kognitív pragmatikai megközelítésben. A dolgozat Bahtyin beszédműfaj-konceptiójának (1988) és Genette paratextus fogalmának (1987, 1996) az újraértelmezésére építve egy olyan empirikus kutatást mutat be, amelynek célja feltárni, hogy az internetes receptportálok paratextusai milyen szerepet játszanak a diszkurzív sémaként értelmezett műfaj (l. Simon 2017, Tátrai 2017a) szerveződésében. A tanulmány tehát a paratextusok vizsgálatán keresztül a műfajiság interszubjektív konstruálásban betöltött szerepének a megértéséhez kíván hozzájárulni. Eredményeit a dolgozat három különböző internetes receptportálról származó nyelvi anyag szisztematikus kvalitatív vizsgálata, illetve további receptgyűjteményekkel való összevetése alapján fogalmazza meg.

Kulcsszavak: műfaj, paratextus, kontextualizációs utasítás, metapragmatikai reflexió, résztvevői szerepek, internetes receptportál

1. Bevezetés

Az internetes receptportál paratextusainak a tanulmány azokat a diskurzusrészeket tekinti, amelyek mind megjelenésük, mind létrehozásuk szempontjából jól elkülönülnek a receptportálba beépülő receptektől és a hozzászólásoktól. Abban különböznek más receptgyűjtemények paratextusaitól, hogy nem csupán a megnyilatkozások megértését, de azok létrehozását is kezdeményezik. Az internetes receptportálok paratextusai egyfelől ugyanis olyan kontextualizációs utasításokat adnak (Tátrai 2017b: 947–951, Verschueren 1999: 111–112), amelyek a megnyilatkozások egészleges struktúráként történő megértését segítik elő, másfelől pedig olyan kontextualizációs utasításokkal szolgálnak, amelyek a megnyilatkozások létrehozásával összefüggésben a műfajra vonatkozó normatív elvárásrendszer (vö. Tolcsvai Nagy 2001: 331–338) hoznak működésbe. Ugyanakkor a paratextusok a jelentésképzéshez való reflexív viszonyulásként felfogott metapragmatikai tudatosság (Verschueren 1999: 187–198, 2000, l. még Tátrai 2017b: 1045–1057) működését is jelzik.

A tanulmány elsőként az internetes receptportált összetett műfajként mutatja be, amelynek szerveződésében lényegi szerepet játszanak a portál paratextusai (2.). Ez a rész fogalmazza meg a dolgozat legfontosabb elméleti alapvetéseit. Ezt követően kerül sor az empirikus kutatás anyagának, és specifikusan a kutatási kérdéshez igazított módszertanának a részletes ismertetésére (3.). A tanulmány a kutatás eredményeinek bemutatását a paratextusok két legfontosabb, a formai megjelenéssel összhangban álló funkciójának a részletes tárgyalása mentén végzi el (4.). Előbb azokat a paratextusokat veszi sorra, amelyek az egyes receptek kezdőoldalain találhatók (4.1.), majd azoknak a paratextusoknak a részletező elemzésére kerül sor, amelyek leendő a receptírónak és hozzászólónak szólnak (4.2.). A következtetések

 ¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

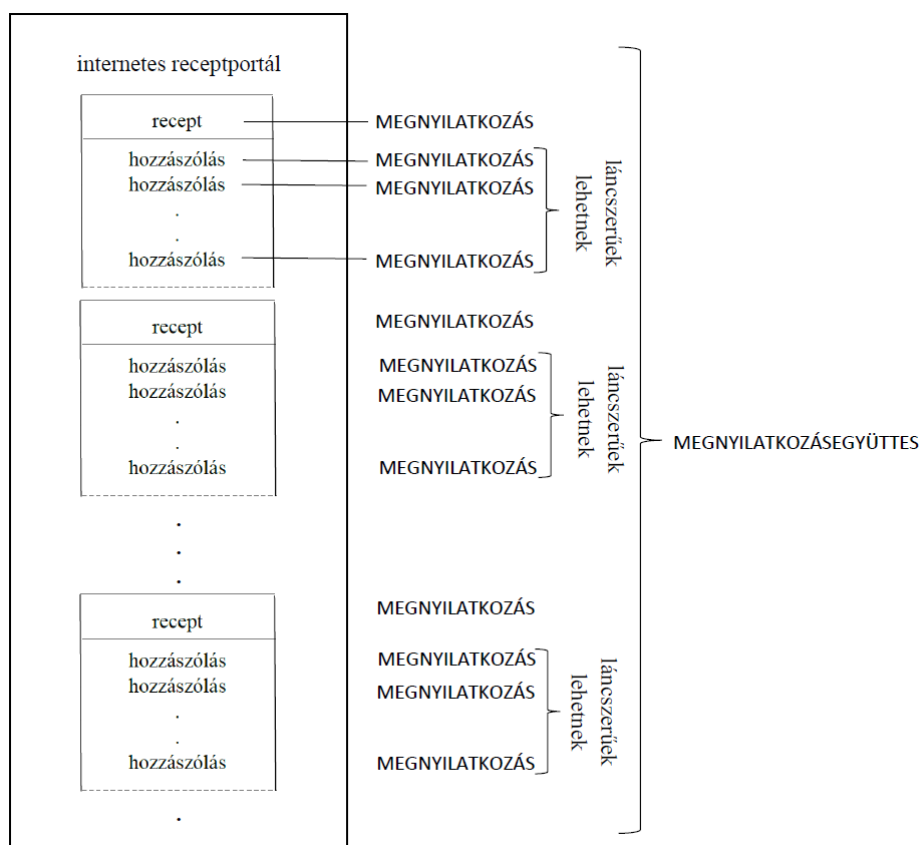
levonásakor a tanulmány a paratextusok kezdeményező jellegét hangsúlyozza az internetes receptportálok műfajiságának dinamikus szerveződésében (5.).

2. Az internetes receptportál mint összetett műfaj

Az internetes receptportálok olyan online receptgyűjtemények, amelyek az internet médiumán keresztül bárki számára szabadon elérhetőek, emellett bizonyos hasonlóságokat mutatnak különféle nyomtatott receptgyűjteményekkel (pl. szakácskönyvek, receptújságok), illetve a CMD (l. Crystal 2001, Herring–Androutsopoulos 2015) egyéb, ételek elkészítését tematizáló diskurzustípusaival (pl. gasztroblogok, főzés témájú internetes fórumok). Az internetes receptportálok jellemzője, hogy bármely internethasználó bármikor új recept közzétételével gazdagíthatja az online receptgyűjteményt, továbbá hogy bármely internethasználó szabadon írhat hozzászólást a portál bármelyik receptjére reagálva. Ez alapján az internetes receptportálokat egyrészt a szövegek szerzősége különbözteti meg más receptgyűjteményektől (pl. egyszerűs szakácskönyvektől, gasztroblogoktól), másrészt pedig a hozzászólások beépülése a receptek gyűjteményébe (pl. internetes és nyomtatott magazinok recept rovataitól).

Az internetes receptportál jellegadóan receptekből, és ezekhez kapcsolódó hozzászólásokból áll össze, amelyek egyaránt önálló megnyilatkozásnak tekinthetők, amennyiben a megnyilatkozást a diskurzus egyik résztvevője által kezdeményezett figyelemirányítási eseményként fogjuk fel (Tátrai 2017b: 981–1007). Az internetes receptportálok megnyilatkozásai azonban nem függetlenek egymástól: ugyanannak a több figyelemirányítási eseményből felépülő közös figyelmi jelenetnek (Sinha 2001, Tátrai 2017b: 907–911, Tomasello 2002: 103–143) a részei. Egyfelől ugyanis a számítógép közvetítette diskurzusok interaktív típusának tekinthető hozzászólásokról (vö. Domonkosi 2018, Petykó 2012) megállapítható, hogy jellemzően szorosabb dialogikus viszonyban állnak egymással, így megnyilatkozásláncot (l. Tátrai 2017b: 985–988) alkotnak. Másfelől viszont nemcsak a hozzászólások között tételezhető kapcsolat a receptportálon belül, hanem az egyes receptek, valamint a receptek és a hozzászólások között is. Ez azonban olyan értelemben lazább kapcsolat, hogy az említett megnyilatkozások nem állnak egymással közvetlen dialóg viszonyban, ellenben valamennyi megnyilatkozásban közös, hogy az arra érdemes étel elkészítésére irányuló instrukatív tevékenység kereti között végzett cselekvést teszük hozzáférhetővé valamilyen kiindulópontból. Ilyenformán az internetes receptportált a tanulmány megnyilatkozásegyüttesnek (l. Tátrai 2017b: 985–988) tekinti, amelynek sematikus felépülését az 1. ábra szemlélteti. Az ábrán a szaggatott vonalak, illetve a pontok arra hívják fel a figyelmet, hogy az internetes receptportál bármely időpillanatban új megnyilatkozással bővíthet, amennyiben a portál valamely olvasója a megnyilatkozó résztvevői szerepébe lép.

1. ábra: Az internetes receptportál műfaji sémája

A tanulmány a diszkurzív sémaként felfogott műfaj fogalmát a megnyilatkozásokra mint figyelemirányítási eseményekre és a diskurzusokra mint közös figyelmi jelenetekre egyaránt vonatkoztatja. Így mind a recept és a receptportálon található hozzászólás, mind pedig az internetes receptportál felfogható önálló műfajként, azaz diszkurzív sémaként. A műfaj tehát olyan elsősorban nem nyelvi, de meghatározó nyelvi vetülettel rendelkező generikus mentális struktúraként nyer értelmezést, amely a megnyilatkozások egészes megértésére és megalkotására vonatkozó tudást foglalja magában (Simon 2017: 159–161, Tátrai 2017a: 293–294).

Azonban az internetes receptportál, valamint a receptek és a hozzászólások műfajisága között lényegi különbség, hogy az előbbi a megnyilatkozás együttes, az utóbbiak pedig a megnyilatkozás viszonylatában tekinthetők műfajnak. A tanulmány ezért a Bahtyin (1988) műfajelméleti modellje által kínált lehetőségeket kiaknázva a recepteket és a kapcsolódó hozzászólásokat egyszerűbb műfajoknak, míg az internetes receptportált összetett műfajnak tekinti. Bahtyin ugyanis a nyelvi érintkezés feltételei között közvetlenül kialakuló, egy beszélőhöz köthető folyamatos megnyilatkozások típusait (pl. a dialógusforduló típusait) egyszerű műfajoknak nevezi, míg az ezeket magukba építő, egyszerű műfajokat transzformáló, igen komplex, de mégis egyazon megnyilatkozó által létrehozott megnyilatkozások típusait (pl. regény) összetett műfajoknak nevezi (Bahtyin 1988: 247–248). Bahtyin nem tér ki külön azokra a diskurzustípusokra, amelyek nem csupán beágyazott megnyilatkozásokat tartalmaznak, hanem több beszélő megnyilatkozásaiból épülnek fel (pl. tanulmánykötet). Az általa javasolt összetett műfaj terminus viszont alkalmas lehet az utóbb említett diskurzusok típusának a megragadására is, amelyek egységgé szerveződve több megnyilatkozó figyelemirányítási aktusait építik magukba. Mindez alapján az internetes receptportál olyan összetett műfaj, amely további egyszerűbb műfajokat, recepteket és hozzászólásokat épít magába.

Az internetes receptportálokat viszont nem csupán az arra érdemesnek tartott étel elkészítése mint közös téma, az instruáló-instruált résztvevői szerepviszonyán keresztül

megragadható közös beszédsszituáció, illetve a diskurzuspartner kívánt cselekvéseire való irányulás mint legáltalánosabban vett közös kommunikációs cél tipikus együttállása (vö. Bahtyin 1988: 260–261) szervezi több figyelemirányítási eseményből álló közös figyelmi jelenetté, illetve ennek nyomán összetett műfajjá. A recepteket és hozzászólásokat tágabb, de jól körülhatárolható diszkurzív keretbe foglalják azok a diskurzusrészek, amelyek nem részei sem a recepteknek, sem a hozzászólásoknak, ezekétől egyértelműen különböző szerzőtől származnak, és szerepük többek között az, hogy az azonos internetes oldalon található diszkurzív egységek, megnyilatkozások közötti kapcsolatot létrehozzák. Ezeket a diskurzusrészeket Genette terminushasználatát követve az internetes receptportál paratextusainak nevezem.² Bár a fogalom eredetileg irodalmi művek elemzésére lett kidolgozva, jól működtethetőnek bizonyul más diskurzustípusok leírásakor is, ugyanis Genette azokat a szövegrészeket tekinti paratextusoknak, amelyek „lehetővé teszik, hogy a szöveg könyvvé váljon, és az olvasók, általánosabban véve a közönség számára akként legyen felajánlva” (Genette 1987: 1). „E kapcsolatterület a mű pragmatikai dimenziójának, vagyis az olvasóra gyakorolt hatásának kiemelt helye” (Genette 1996: 84). Azok a diskurzusrészek tekinthetők tehát paratextusoknak, amelyek a szöveg (diskurzus) befogadójának megértő tevékenységét segítve lehetővé teszik, hogy a befogadó összefüggő egységként értelmezze a paratextusok által vizuális megjelenés szempontjából is keretbe foglalt szöveget (Genette 1987: 1–2; 1996: 84–85).

A genette-i kiindulóponttal összhangban az internetes receptportálok paratextusainak szerepe az, hogy a megnyilatkozások egészes megértése és létrehozása szempontjából releváns háttérismereteket, egészen pontosan műfaji sémákat aktiváljanak. Ennek nyomán a paratextusok kognitív pragmatikai kiindulópontból makroszintű kontextualizációs utasításként értelmezhetők (vö. Tátrai 2017b: 946–951, Verschueren 1999: 108–112). Ez a szerep azonban tovább specifikálható: mivel a paratextusok egyúttal a megnyilatkozások nyelvi megformálását és megértését, valamint az ezekhez kapcsolódó kognitív folyamatokat, illetve szociokulturális konvenciókat és elvárásokat teszik nyelvi reflexió tárgyává, a paratextusok a metapragmatikai tudatosság működését is jelzik (Tátrai 2017b: 1045–1057, Verschueren 1999: 187–198, vö. még Mertz–Yovel 2009). A metapragmatikai reflexivitás ugyanis az interszubjektív konstruálásnak bármely aspektusát érintheti (l. Verschueren 2000, vö. még Tátrai 2006a), így a műfaji sémák működése is metapragmatikai reflexió tárgyává válhat (vö. Laczkó–Tátrai 2015).

Az internetes receptportál paratextusai között tarthatók számon a hiperlinkként funkcionáló címkék, az oldal címe, a receptek és hozzászólások közötti átvető szerepű, címkeszerű vagy egy-két mondatos megnyilatkozások, de a tanulmány ide sorolja a receptírónak, illetve hozzászólónak címzett különféle instrukciós jellegű terjedelmesebb megnyilatkozásokat is. Fontos továbbá kiemelni, hogy a paratextusok nemcsak írásképileg különülnek el egyértelműen a beépülő megnyilatkozásoktól, hanem létrehozásukat tekintve is: a paratextusoknak mind a receptíróktól, mind a hozzászólóktól különböző szerzőjük van. Más receptgyűjtemények paratextusai (pl. nyomtatott szakácskönyvek előszava, gasztroblogok hiperlinkként funkcionáló címkéi) abból a lényegi szempontból különböznek az internetes receptportál paratextusaitól, ezek pusztán a gyűjteménybe beépülő megnyilatkozások adekvát értelmezését segítik elő, de nem adnak kontextualizációs utasításokat a megnyilatkozások létrehozására vonatkozóan.

A fent leírtak a tanulmánynak arra az alapfeltevésére engednek következtetni, hogy az internetes receptportál paratextusainak lényegi, kezdeményező szerepük van a receptportálok műfaji szerveződésében. Ezáltal pedig a paratextusok rámutatnak a műfajiság proaktív funkcionálására, ami azt jelenti, hogy a műfaj nem egyszerűen a diskurzusok értelmezését segítő absztrakt mentális reprezentáció, hanem orientáló mintaként működő tudás, amely az

² Az 1. ábra az internetes receptportál paratextusait nem szemlélteti.

aktuális megnyilatkozások kreatív létrehozását is kezdeményezi (Simon 2017: 161–163). A dolgozatban bemutatott empirikus kutatás azt a kérdést járja körül, hogy a paratextusoknak ez a műfaji szerveződés szempontjából kezdeményező szerepe a dinamikus jelentésképzés mely aspektusai felől ragadható meg.

3. Anyag és módszer

Az empirikus kutatás szisztematikusan elemzett nyelvi anyaga három különböző internetes receptportálról származik. Ezen túl a műfaji összehasonlítás céljával a kutatás anyaga további receptgyűjteményekkel egészül ki. Az elemzés módszere a fő elméleti alapvetésekhez folyamatosan visszacsatolva, illetve a központi kutatási kérdést tovább árnyalva alakult ki.

A részletesen elemzett nyelvi anyag a Google találatai alapján 2018 szeptemberében népszerű magyar nyelvű internetes receptportálokról állt össze: a nosalty.hu, a receptneked.hu és a cookpad.hu nevű portálokról.³ Ez az anyag tartalmazza a recepteket és hozzászólásokat mutató oldalak valamennyi paratextusát; ezek minden recept esetében egységesek voltak mindhárom receptportálon. Az anyag tartalmazza továbbá azokat a paratextusokat, amelyek a recept feltöltésekor, illetve hozzászólás írásakor (hiperlink segítségével) új oldalon olvashatók, és egységes formában, úrlapszerűen jelennek meg a portál azon olvasói számára, akik receptet vagy hozzászólást szándékoznak írni. Az anyag így összesen 316 paratextust tartalmaz,⁴ amelyek egy jelentős része (110 paratextus) a receptportálon való eligazodást szolgáló címkészerű hiperlink. Bár a tanulmány a paratextusok szerepére kérdez rá a műfaji séma szerveződésében, a vizsgálat félrevezető ezek kiragadott elemzésével, így a vizsgálat tekintettel van a receptekre és hozzászólásokra is: mindhárom receptportálról bevontam a vizsgálatba a mintavétel időpontjában legnépszerűbb receptek közül az első 20-20 receptet és az ezekhez kapcsolódó valamennyi hozzászólást.⁵ Így a teljes minta az említett paratextusokon túl 60 receptből, és összesen 449 hozzászólásból állt össze, amelyeket képernyőfotóként, illetve word formátumban mentettem el.

Az eredmények azonban nem lennének kellően megalapozottak, ha a műfaji vizsgálat a fent ismertetett anyagra korlátozódna. Ezért az összehasonlítás céljával további nyelvi anyagot vontam be a kutatásba,⁶ amelyen nem végeztem szisztematikus elemzést, viszont ez az anyag a generikus struktúraként értett műfaji sémákra vonatkozó megállapítások árnyalásához hasznos támpontnak bizonyult.

Mivel a műfaj meghatározó nyelvi vetülettel rendelkező, de elsősorban mentális struktúra, a központi kutatási kérdéshez igazodva olyan módszer kidolgozása volt szükséges, amely kellően rugalmas ahhoz, hogy a dinamikus jelentésképzés különféle aspektusait vizsgálhatóvá

³ Adatvédelmi szempontból azért bizonyultak megbízhatónak ezek a receptportálok, mert nyilvános, bárki számára szabadon elérhető internetes oldalakról van szó.

⁴ A 316 paratextus a következőképpen állt össze. A nosalty.hu-ról: 147 paratextus (71 a receptek kezdőoldaláról, 76 a receptíróknak szóló oldalról); a receptneked.hu-ról: 134 paratextus (57 a receptek kezdőoldaláról, 65 a receptíróknak szóló oldalról, 12 a hozzászólóknak szóló oldalról); a cookpad.hu-ról: 35 paratextus (14 a receptek kezdőoldaláról, 17 a receptíróknak szóló oldalról, 4 a hozzászólóknak szóló oldalról). A nagy eltérés a cookpad.hu és a másik két portál paratextusainak száma között azzal magyarázható, hogy a cookpad.hu-n alig találhatók hiperlinkként funkcionáló, egyszavas, címkejellegű paratextusok, ami ellentétben áll a nosalty.hu-ra és a receptneked.hu-ra jellemző gyakorlattal.

⁵ Adatvédelmi szempontból megállapítandó, hogy bár a recept és a hozzászólás közzététele a vizsgált receptportálok egy részén regisztrációhoz kötött, a közzétett megnyilatkozások nyilvánosak, aminek a regisztráláskor a megnyilatkozók is tudatában voltak a portálok adatkezelési elveinek elfogadása révén.

⁶ Az összehasonlítás céljával bevont nyelvi anyag tartalmazza egy internetes női magazin recept rovatát (*femina.hu*), egy gasztroblogot (*parfeblog.hu*), egy internetes fórum főzés témájú topikját (*mindmegette.hu*), három nyomtatott szakácskönyvet (Horváth Ilona: *Szakácskönyv*; Jamie Oliver: *Jamie vacsorái*; *Finomságok tejből és tojásból*) és egy nyomtatott receptújságot (*Nők Lapja Konyha*, 2018. szeptember).

tegye, és hogy az elemzés a nyelvi szerkezetek szintjén is megragadható egységes szempontrendszer szerint történjen.

Mindez alapján legkézenfekvőbb volt, hogy megvizsgáltam a műfajra vonatkozó explicit megnevezéseket, valamint a megnevezett műfajok részletesebb jellemzését tartalmazó megnyilatkozásokat. Elemeztem a megnyilatkozások létrehozását és megértését reflexió tárgyává tevő különféle összetettségű nyelvi szerkezeteket, ez a szempont azonban önmagában még túl általános lett volna a paratextusok műfajspecifikus, illetve műfajspecifikáló jellegének a megragadásához. Így a megnyilatkozások megértéséhez és létrehozásához való reflexív viszonyulás vizsgálatát az internetes receptportál jellemző résztvevői szerepeiből (a paratextusok szerzője, a receptíró, a hozzászóló, és a recept felhasználójaként megjelenített olvasó) kiindulva végeztem el. A résztvevői szerepekhez kapcsolódóan megvizsgáltam, hogy a konkrét megnyilatkozások műfajként történő megértése és létrehozása a személyjelölés milyen jellemző konstruálási módjait vonja maga után: a paratextusok szerzője milyen személyjelölő konstrukciókkal él, a) amikor az olvasó megértő tevékenységére reflektál, b) amikor a receptírónak és a hozzászólónak a megnyilatkozási tevékenységét teszi reflexió tárgyává, illetve c) amikor saját műfajspecifikus résztvevői szerepében végzett tevékenységére vonatkozó reflexiót fogalmaz meg.

4. Eredmények

A paratextusok egyik nagy csoportjába tartoznak a receptportál olvasójának mint az étel potenciális elkészítőjének szóló paratextusok. Ezek olyan makroszintű kontextualizációs utasítások, amelyek a recepteket és a hozzászólásokat a műfaji sémák konkrét megvalósulásaiént azonosítják: (i) egyfelől az aktiválni kívánt műfaji sémák megnevezésével élve, (ii) másfelől a diskurzuspartnert a receptek felhasználójának műfajspecifikus diszkurzív szerepében konstruálva meg (4.1.).

A paratextusok másik csoportja a potenciális receptírónak és a hozzászólónak szól. Ezek olyan – szintén makroszintű – kontextualizációs utasítások, amelyek a beépülő egyszerűbb műfajok (receptek és hozzászólások) konkrét példányainak a létrehozását a műfaji séma felől kezdeményezik: (i) egyrészt az aktiválni kívánt műfaji sémák megnevezésével, illetve azok különféle mértékben kidolgozott jellemzésével élnek; (ii) másrészt a diskurzuspartnert a beépülő megnyilatkozások létrehozójaként jelenítik meg, akinek a műfajspecifikus résztvevői szerepeknek megfelelő diszkurzív tevékenysége elvárásként jelenik meg; (iii) harmadrészt a paratextusok szerzője a diskurzus sikeres lebonyolításáért felelős autoritás műfajspecifikus diszkurzív szerepében objektiválja saját magát (4.2.).

4.1. A receptek és hozzászólások értelmezését kezdeményező kontextualizációs utasítások

Az egyes receptek kezdőoldalain olvasható paratextusok címzettjei az internetes receptportálnak az olvasói, akik a tipikus résztvevői szerepek alapján az étel elkészítésére irányuló cselekvési szándékkal rendelkeznek. Ezek a paratextusok a diskurzus befogadásához való reflexív viszonyulás felől teszik nyelvi megformálás tárgyává az internetes receptportálok műfajiságát.

Ide tartoznak azok a paratextusok, amelyek az aktiválni kívánt műfajok explicit, címkeszerű megnevezésével élnek. Ezek között tarthatók számon a recept jól elkülöníthető szerkezeti egységeinek a címei, amelyek nem a receptírótól, hanem a paratextusok szerzőjétől származnak, ellenben a receptíró megnyilatkozásának a szerkezeti egységeire vonatkozóan adnak kontextualizációs utasításokat. Mindhárom vizsgált receptportálon szerepelt a

hozzávalók és az *elkészítés* paratextus, a nosalty.hu-n a *story*, *ajánlat* és *jegyzet*, a receptneked.hu-n pedig a *tipp* paratextus. Egyéb receptgyűjteményekben az említettek közül csupán a *hozzávalók* és az *elkészítés* címke fordult elő, ami arra enged következtetni, hogy az e paratextusok által kontextualizált megnyilatkozásrészek a recept műfaji sémájának központi összetevői. A *hozzávalók* paratextus a listaszerű, ún. keret nélküli szövegek (Simon 2014: 107–109) diszkurzív sémáját, ennek is egy specifikus témával (valaminek az elkészítéséhez szükséges összetevők) jellemezhető típusát idézi fel, és ad az olvasó számára eligazítást a kontextualizált diskurzusrésznek az „étel elkészítéséhez szükséges összetevők listájaként” való értelmezéséhez. Az *elkészítés* paratextus ellenben a diskurzuspártner cselekedeteire irányuló instrukciósorként megragadható diszkurzív sémát nevez meg, amely a receptnek az étel elkészítésének a forgatókönyveként megkonstruálódó szerkezeti egységét segít egészlegesen értelmezni (vö. Kuna 2015).

Mind a *story*, mind az *ajánlat*, mind pedig a *tipp* paratextus a recept argumentatív funkcióval jellemezhető szerkezeti egységének az adekvát megértéséhez járulnak hozzá. A jelzett paratextusokkal felvezetett részek szerepe az, hogy a meggyőzés kommunikatív stratégiáján (Kuna 2015, vö. még Tátrai 2017b: 927–930) keresztül a hozzávalóknak és az elkészítésnek a legáltalánosabban vett kommunikációs célját támogassák, ami pedig az, hogy a diskurzuspártner a jelzett módon készítse el az éltelt. A *story* cím a narratív szövegek (l. Tátrai 2006b) diszkurzív sémáját aktiválja, azon belül is egy specifikus, rövid, szórakoztató, csattanóval záródó történetként leírható típust, a *tipp* a cselekvés meghatározott módjára irányuló instrukcióként jellemezhető diszkurzív sémát hív elő, az *ajánlat* pedig szintén a cselekvésre irányuló instruktív tevékenységgel hozható összefüggésbe. Az utóbbi kettő abban tér el a recept *elkészítés* paratextussal ellátott instrukciós szerkezeti egységétől, hogy ezek a meggyőző stratégián keresztül tesznek hozzáférhetővé instrukciókat. Végül a *jegyzet* paratextus a valamely tudás hozzáférhetővé tétele céljából írt rövidebb szöveg műfaját hívja elő.

A recepteken túl a hozzászólások is fel vannak vezetve a cookpad.hu-n a *fotós kommentek*, a nosalty.hu-n és a receptneked.hu-n pedig a *hozzászólások* címkeszerű műfajmegnevezéssel. Mindkettő az internet közvetítette diskurzusok egyik tipikus interaktív műfaját (vö. Domonkosi 2018, Petykó 2012) nevezi meg, azzal a különbséggel, hogy a cookpad.hu-n található egy specifikusabb típust (a fotóval ellátott hozzászólás) hoz működésbe. Ezek a paratextusok egyúttal reflexió tárgyává teszik a hozzászólás műfajának a beépülését az internetes receptportál összetett műfajába, amelynek nyomán az internetes receptportálok jellegén különbözövé válnak más online receptgyűjteménytől.

A diskurzus befogadásához való reflexív viszonyulást juttatnak érvényre azok a paratextusok is, amelyek a diskurzuspártnert a receptek felhasználójának műfajspecifikus diszkurzív szerepében konstruálják meg. Az ide sorolt paratextusok egy része (4 előfordulás) úgy teszi reflexió tárgyává a portál olvasójának a diszkurzív tevékenységét, hogy E/2. személyű (tegező formájú) személyjelölő kifejezések segítségével objektíválja a diskurzuspártnert:

(1a) Inspirálódj a többiektől, akik már elkészítették ezt a receptet
(cookpad.hu, letöltés: 2018.09.)

(1b) Őket is nézd meg!
(receptneked.hu, letöltés: 2018.09.)

(1c) Ezt olvastad már?
(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

(1d) Elkészítetted a receptet? Kattints ide, és töltsd fel a fotót
(receptneked.hu, letöltés: 2018.09.)

Az (1a–d) a receptportál olvasóját olyan receptfelhasználóként jeleníti meg, aki az étel elkészítésére irányuló szándékkal rendelkezik. Az (1a–c)-ben a diskurzuspartner az étel elkészítéséhez inspirációt kereső olvasóként jelenik meg, az (1d)-ben pedig olyan szereplőként, aki a paratextus szerzője és a receptíró által felkínált résztvevői szerepet elfogadva már elkészítette az ételt. Az idézett példákkal kapcsolatban azonban nem csupán az olvasó diszkurzív szerepe a lényeges, hanem a mondatok beszédcselekvés-értéke is (Croft 1994, vö. még Imrényi 2017: 669–673). Az (1a) és az (1b) a mondatattal végrehajtott kommunikatív cselekvés (Tátrai 2017b: 1008–1022) szempontjából utasítást valósít meg, amely a cselekvés horizontját (Croft 1994) működésbe hozó beszédaktus. A paratextus szerzője ugyanis azt kívánja elérni az egymondatos megnyilatkozással, hogy a diskurzuspartner a kívánt módon alakítsa a cselekedeteit, azaz olvassa el a hozzászólásokat, és az egyéb recepteket. Az (1c), illetve az (1d) első mondata ehhez képest kérdésként konstruálódik meg, ez azonban mégsem a tudás dimenzióját helyezi előtérbe, mint ahogy azt a kérdő mondatok alapesetben teszik (Croft 1994: 470). Ezek olyan indirekt felszólításként értelmeződnek, amelyek az utasítás forgatókönyvében belül az utasítás előzményére helyezik át metonimikusan a figyelmet (l. Panther–Thornburg 1998).

A vizsgált receptportálokon a receptek kezdőoldalain mindössze egyetlen olyan paratextus fordult elő, amely ettől a konstruálási módtól eltérően tette reflexió tárgyává a diskurzuspartnernek a műfajra jellemző diszkurzív szerepben végzett megértő tevékenységét:

(2) megnézek más mártás recepteket is!
(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

A (2)-ben a deiktikus kivetítést megvalósító E/1. személyű igealak segítségével megkonstruált szereplő a kívánt cselekvés végrehajtójaként jelenik meg (további recepteket olvas el). Mivel ebben az esetben a paratextus szerzője a személydeixis kivetítésével él, így a kontextualizációs utasítás a diskurzuspartner perspektívájából konstruálódik meg.

4.2. A receptek és hozzászólások létrehozását kezdeményező kontextualizációs utasítások

Az egyes receptek kezdőoldaliról átvezető hiperlink segítségével jelennek meg azok a paratextusok, amelyek címzettjei a jövőbeli receptírók és hozzászólók, az újabb figyelemirányítási aktusok potenciális végrehajtói. Ezek a paratextusok a séma felől, annak bizonyos összetevőit metapragmatikai reflexió tárgyává téve kezdeményezik a műfaji normának megfelelő példányok, konkrét receptek és hozzászólások létrehozását. Tehát a szocikulturálisan meghatározott tudásként és orientáló mintaként (Tolcsvai Nagy 2001: 334–336) működő műfaji sémákat intézményesültebb elvárásrendszerként kínálják fel az internetes receptportál megnyilatkozási számára.

E paratextusok egy része szintén rövid, címkeszerű műfajmegnevezés, amelyek az aktiválni kívánt műfaji sémák explicit megnevezésével adnak kontextualizációs utasításokat a recepteknek, a receptek bizonyos szerkezeti egységeinek, illetve a hozzászólásoknak a megalkotásához. Ezzel az eltérő funkcióval itt is megemlíthetők a fent részletesen tárgyalt *hozzávalók* és *elkészítés*, *story*, *ajánlat* és *jegyzet*, illetve hozzászólások, valamint *fotós* kommentek paratextus. Ezekén felül a nosalty.hu *üzenet* paratextusa azt kezdeményezi, hogy a receptíró olyan megnyilatkozást hozzon létre, amelynek a diskurzuspartnerre való irányultsága (a paratextusok szerzőjének írandó üzenetről van szó), illetve a diskurzus közvetettsége a jellegadó tulajdonsága.

A műfajra vonatkozó metapragmatikai reflexiók kidolgozottabb csoportjaként megtalálhatók azonban olyan paratextusok is, amelyek az aktiválni kívánt műfaj részletesebb jellemzését adják.

- (3) Elkészítés: Mennyi ideig készül? 1. lépés leírása... + kép hozzáadása + lépés hozzáadása
(cookpad.hu, leöltés ideje: 2018.09.)

A (3) példa a recept *elkészítés* címmel kontextualizált részének adja a részletesebb műfaji jellemzését. A paratextus szerzője itt azt teszi műfaji elvárassá a jövőbeli receptíró számára, hogy a szerkezeti egység tartalmi szempontból egy cselekvéssort jelenítsen meg, ami az étel elkészítésének a forgatókönyvszerű bemutatásán keresztül valósuljon meg.

- (4a) story: Személyes megjegyzés, rövid történet, hasznos tudnivaló a recepthez, ajánlott hosszúság: 5 sor.
(nosalty.hu, letöltés ideje: 2018.09.)

- (4b) Egyéb megjegyzés: Recepthez szorosan nem kötődő megjegyzés, jó tanács.[...]
(receptneked.hu, letöltés ideje: 2018.09.)

A (4a–b) példák a recept argumentatív funkcióval jellemezhető szerkezeti egységének a megalkotását kezdeményezik. A *story* címhez képest a (4a) arra világít rá, hogy a receptnek a portál olvasói számára *story* címmel kontextualizált szerkezeti egységének nem feltétlenül a rövid, csattanóval záródó szórakoztató történet műfaji sémáját kell megvalósítania. A példa arra irányítja a figyelmet, hogy a recepten belül ennek a szerkezeti egységnek is van bizonyos makroszintű kontextualizáló funkciója a recept központi szerkezeti egységeihez képest. Ugyanis a kidolgozottabb műfaji jellemzés nem egyetlen műfajt aktivál, hanem több, egymással érintkező műfajt nevez meg (*személyes megjegyzés, rövid történet, hasznos tudnivaló*), amelyek közül csupán a második narratív. Így a paratextus szerzője azt teszi világossá, hogy a *story*nak elsősorban a kontextualizáló funkciója a lényeges. Ezen túl a (4a)-ban a paratextus szerzője az adott szerkezeti egység jellemző témájára, hosszúságára vonatkozó preskriptív jellegű kontextualizációs utasításokat is ad.

A (4b) a receptneked.hu-ról származik, ahol a receptnek az a szerkezeti egysége, amelynek a létrehozását az idézett megnyilatkozás kezdeményezi, a portál olvasói számára a *tipp* címmel ellátva jelenik meg. Ennek a ténynek a (4b) olvasói vélhetően a tudatában vannak saját receptjük megírásakor, bár a nekik címzett paratextusok között nem szerepel a *tipp* megnevezés. Ez is arra mutat rá, hogy a recept szóban forgó szerkezeti egységének elsősorban az argumentatív funkciója a lényeges, amit alátámaszt az is, hogy a (4b)-ben is újabb, egymással részleges átfedéseket mutató műfajok megnevezésére kerül sor (*megjegyzés, jó tanács*).

- (5) Hozzászólások: A komment maximális hossza nem lehet több, mint 3969 karakter!
(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

Az (5) azt példázza, hogy a hozzászólásokat érintő paratextusokra is jellemző volt, hogy a megnevezett műfaji séma valamely jellemzőjét normatív elvárásként teszik reflexió tárgyává: például a létrehozandó megnyilatkozás tipikus hosszúságát.

Ahogy arra az előző fejezet is rámutatott, az internetes receptportálok műfajiságát érintő kontextualizációs utasítások a tipikus résztvevői szerepekre történő reflexió felől is megvalósulhatnak. Így az új figyelemirányítási aktus kezdeményezése olyan paratextusokban is megvalósult, amelyek a diskurzuspartnert a beépülő megnyilatkozások létrehozójaként

jelenítik meg, akinek a műfajspecifikus résztvevői szerepeknek (receptíró és hozzászóló) megfelelő diszkurzív tevékenysége normatív elvárásként konstruálódik meg.

Ezekkel a diszkurzív szerepekkel összefüggésben megemlíthetők az E/2. személyhez lehorgonyzó (jellemzően felszólító mód segítségével direkt utasítást kifejező) igealakokat tartalmazó paratextusok. Ezek a diskurzuspartnet a további megnyilatkozások létrehozójaként jelenítik meg, aki optimális esetben elfogadja ezt a felajánlott résztvevői szerepet, és cselekedeteit (megnyilatkozását) a hozzáférhetővé tett módon alakítja:

(6a) Írd le az elkészítés menetét! [...]

(receptneked.hu, letöltés: 2018.09.)

(6b) Jelöld meg, ha a recept nem tartalmaz tojást, lisztet, vagy tejet!

(receptneked.hu, letöltés: 2018.09.)

(6c) A „hozzávaló neve” mezőbe írd be a hozzávaló nevét, vagy kezd el beírni a hozzávaló nevét, és válaszd ki a megfelelőt a legördülő listából. [...]

(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

A (6a) a recept *elkészítés* címmel kontextualizált szerkezeti egységének a megírására szólítja fel a diskurzuspartnert, a (6b) pedig a *hozzávalók* című rész egy adott tartalmi összetevőjére irányítja a receptíró figyelmét, illetve szólítja fel cselekvésre, míg a (6c) a *hozzávalók* címmel kontextualizált szerkezeti egység megírására szólít fel. A diskurzuspartner megnyilatkozási szerepére reflektáló, E/2. személyhez lehorgonyzó direkt utasításokat célszerű az internetes receptportál medialitásával összefüggést mutató kontextualizációs utasításként értelmezni: ezek specifikusan olyan megnyilatkozások létrehozójaként objektiválják a diskurzuspartnert, aki a számítógép médiumán keresztül valósít meg új figyelemirányítási aktust (6b–c). Ugyanakkor az is megjegyzendő, hogy bár uralkodó többségében (23 előfordulás) E/2. személyű, felszólító módú igealakok segítségével történt reflexió a diskurzuspartner nyelvi tevékenységére, előfordultak olyan esetek is (7 előfordulás), amikor ugyanez az utasítás szempontjából indirekt jellegű –*hAt* képzős deontikus modalitású igék segítségével történt:

(7) A már felvitt alapanyagot sorba rendezheted, illetve törölheted

(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

Ez a konstruálási mód azért tartható indirektnek, mert az utasítás beszédaktusának a forgatókönyvén belül a –*hAt* morféma révén metonimikusan a beszédaktus előzményeire helyeződik át a figyelem (vö. Panther–Thornburg 1998).

Emellett bár csekély számban (4 előfordulás), de találunk példát arra is, amikor a paratextus szerzője T/1. személyű formák révén a receptíróval végzett közös cselekvésként jelenítette meg a diskurzuspartner megnyilatkozó tevékenységét:

(8) A pihentetési, pácolási, kelesztési stb. időket nem számoljuk bele, azokra az elkészítési leírásban hívjuk fel a figyelmet a vonatkozó szövegrész vastagításával.

(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

A (8)-ban egyfelől szintén indirekt módon konstruálódik meg az utasítás, mert a kijelentő igemód miatt a beszédaktus forgatókönyvén belül az utasításnak ezúttal a következményeire, azaz annak végrehajtására irányul a figyelem (vö. Panther–Thornburg 1998). Másfelől a T/1. személyű igealakok használatának (akárcsak a tegező E/2. személyű tegező formáknak) jelentősége van a társas attitűdök nyelvi megjelenítése szempontjából is. Ugyanis azáltal, hogy

a paratextus szerzője a diskurzuspartnerrel végzett közös tevékenységként konstruálja meg a receptírást, a diskurzuspartnerre irányuló empátikus viszonyulásának is hangot ad.

A diskurzuspartner elvárt nyelvi tevékenységére vonatkozó kontextualizációs utasítások azonban nem minden esetben vontak magukkal személyjelölést. Egyes rövid paratextusok a diskurzuspartner megnyilatkozási tevékenységében való előrehaladását teszik nyelvi megformálás tárgyává. Ezekben az esetekben jellemzően főnevek töltik be a kontextualizációs utasítás szerepét (pl. *közzététel*, *fotó feltöltése*, cookpad.hu, *kategorizálás*, receptneked.hu, + *fázis megadása*, nosalty.hu), de hasonló funkcióval jellemezhetők bizonyos határozószerű paratextusok is (pl. *tovább*, nosalty.hu). E paratextusok a megnyilatkozás létrehozásának a forgatókönyvét teszik hozzáférhetővé azáltal, hogy annak egyes összetevőit fogalmilag kidolgozottá teszik. A forgatókönyvekre jellemző ugyanis, hogy egy-egy elemük aktiválása esetén egészen idéződnek fel (Langacker 2008: 66–73), amelynek háttérében az indirekt beszédaktusokat is magyarázó metonimikus gondolkodás áll (Kövecses–Radden 1998).

A receptírónak és a hozzászólóknak címzett paratextusokra az is jellemző, hogy a paratextusok szerzője úgy jeleníti meg saját magát mint aki a diskurzus sikeres lebonyolításáért felelős autoritás szerepével rendelkezik. Ez a diszkurzív szerep kulcsfontosságú az internetes receptportál összetett műfaja szempontjából, mert a paratextusok szerzője ebből a szerepből kiindulva hoz működésbe a receptportálba beépülő diszkurzív sémákat, teszi reflektálttá azok működését, illetve jelöli ki a többi résztvevői szerepet.

A paratextusok szerzőjének egyik jellemző konstruálási módja, amellyel saját diszkurzív tevékenységére reflektál, T/1. személyű személyjelölő formákkal írható le (6 előfordulás):

(9a) Nem fogadunk el ugyanolyan szövegezéssel más honlapokról levett vagy könyvekben, újságokban megjelent recepteket!
(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

(9b) A vitás esetek kiküszöbölése érdekében, kérjük csak saját készítésű fotót tölts fel!
Kérünk, csak olyan fotót küldj amelynek a fő témája az adott étel.
(receptneked.hu, letöltés: 2018.09.)

A (9a–b) esetében a T/1. személy exkluzív használatáról van szó. A paratextusok szerzője itt olyan „mi”-ként, azaz többség tagjaként jeleníti meg saját magát, amelybe nem értendő bele a diskurzuspartner. (Ez azzal is összefüggésbe hozható, hogy a paratextusok szerzője a nosalty.hu-n egy alkalommal saját magát harmadik személyként, *szerkesztőségként* jeleníti meg.) Ugyanakkor reflexió tárgyává válik az is, hogy a paratextusok „mi”-ként objektívalódó szerzője a beépülő megnyilatkozások létrehozásának különféle aspektusait (pl. a szöveg eredetiségét, forrását) meghatározhatja.

Ehhez képest bizonyos esetekben (12 előfordulás) a paratextusok szerzője saját diszkurzív szerepéből kiindulva személyhez nem lehorgonyzó, elsősorban igenévi konstrukciók segítségével hoz létre olyan megnyilatkozásokat, amelyek az aktivált műfajok egyes jellemzőit teszik reflexió tárgyává.

(10a) [...] Ha a hozzávalóknál már adtál meg fázisokat, a rendszer automatikusan felajánlja neked az elkészítés fázisaiként is, így recepted áttekinthetőbb lesz. Nem kötelező így hagyni. [...]
(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

(10b) ajánlott hosszúság: 5 sor – ez a szöveghosszúság látható a recepted alatt [...]
(nosalty.hu, letöltés: 2018.09.)

(10c) Melyik étkezésre ajánlott?
(receptneked.hu, letöltés: 2018.09.)

A (10a)-ban a *nem kötelező így hagyni*, a (10b)-ben *ajánlott hosszúság*, a (10c)-ben pedig az egész mondat a megírandó recept adott szerkezeti egységeinek bizonyos műfaji jellemzőihez viszonyul reflexíven. A (10a) az *elkészítés* tipikus szerkezeti felépüléséhez, (10b) a *story* című argumentatív funkciójú rész tipikus hosszúságához, a (10c) pedig a *tipp* című argumentatív funkciójú receptegység tipikus témájához. Személytelenségük a paratextusok szerzőjének a diszkurzív szerepével hozható összefüggésbe: a paratextusok szerzője olyan autoritásként konstruálja meg ezeket a megnyilatkozásokat, aki a diskurzus lebonyolítását felelős intézmény szerepével rendelkezik, ez a szerep pedig a szociokulturális konvenciók szerint távolságtartóbb személyközi viszonytal, nagyobb személytelenséggel jellemezhető.

5. Összegzés

A tanulmány egy empirikus kutatáson keresztül a paratextusok szerepét vizsgálta az internetes receptportál műfaji szerveződésében. A paratextusokat olyan makroszintű kontextualizációs utasításként értelmezte, amelyek kontextualizálják az internetes receptportál diszkurzív egységeit, a recepteknek és a hozzászólásoknak mind az értelmezését, mind pedig a létrehozását kezdeményezve. Az internetes receptportál paratextusai ugyanakkor metapragmatikai reflexió tárgyává teszik az egyszerűbb műfaji sémák aktiválását, ezzel pedig ráirányítják a figyelmet arra, hogy az egyszerűbb műfajok beépülése az internetes receptportálba emergens, új műfaji minőségeket hoz létre; tehát a recept és a hozzászólás műfaja az internetes receptportálba beépülve egyúttal transzformálódik is. A megnyilatkozások megértéséhez és létrehozásához való reflexív viszonyulást érvényre juttató paratextusok mindemellett kijelölik az összetett műfaj alapvető résztvevői szerepeit. Mindezek alapján tehát az internetes receptportálok paratextusai a műfaji tudás proaktív jellegű alkalmazására mutatnak rá.

Irodalom

- Bahtyin, Mihail 1988 [1953]. A beszéd műfajai. In: Kanyó Zoltán – Síklaki István (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 246–280.
- Croft, William 1994. Speech act classification, language typology and cognition. In: Tsohatzidis, Savas L. (ed.): *Foundations of speech act theory. Philosophical and linguistic perspectives*. London: Routledge. 460–477.
- Crystal, David 2001. Language and the internet. Cambridge: Cambridge University Press.
- Domonkosi Ágnes 2018. Megszólítások a közösségi oldalak társalgásaiban. In: Balázs László – H. Tomeszt Tímea (szerk.): *Utak és útkereszteződések: Emlékkötet H. Varga Gyula 70. születésnapjára*. Eger: EKE Líceum Kiadó. 147–157.
- Genette, G  rald 1987. *Seuils*. Paris: Collection Poétique aux   ditions du Seuil.
- Genette, G  rald 1996. Transztexualit  s. *Helikon*, 42: 82–90.
- Herring, Susan C. – Androutsopoulos, Jannis 2015. Computer-Mediated Discourse 2.0. In: Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi E. – Schiffrin, Deborah (eds.): *Handbook of Discourse Analysis*. New Jersey: Wiley Blackwell. 127–151.
- Imrényi András 2017. Mondattan. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris. 663–760.
- Kövecses, Zoltán – Radden, Günter 1998. Metonymy: Developing a cognitive linguistics view. *Cognitive Linguistics*, 9: 33–78. DOI: 10.1515/cogl.1998.9.1.37

- Kuna Ágnes 2015. *A meggyőzés nyelvi mintázatai a 16-17. századi orvosi receptben: kognitív nyelvészeti elemzés*. ELTE Nyelvtudományi doktori iskola: doktori disszertáció.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2015. A metapragmatikai tudatosság jelzései számítógép közvetítette társalgási narratívákban. *Beszédkutatás*, 23: 120–132.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Metz, Elizabeth – Yovel, Jonathan 2009. Metalinguistic awareness. In: Sandra, Dominiek – Östman, Yan-Ola – Verschueren, Jef (eds.): *Cognition and pragmatics*. Handbook of pragmatics highlights 3. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 250–271.
- Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda 1998. A cognitive approach to inferenceing in conversation. *Journal of Pragmatics*, 30: 755–769.
- Petykó Márton 2012. Az írott beszélt nyelvtől a spontán írott nyelv felé. In: Hattyár Helga – Hugyecz Enikő Henriett – Krepsz Valéria – Vladár Zsuzsa (szerk.): *A sokszínű alkalmazott nyelvészet. Tanulmányok az alkalmazott nyelvészet területeiről*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 44–52.
- Simon Gábor 2014. *Egy kognitív poétikai rímelmélet megalapozása*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Simon Gábor 2017. Áttekintés a műfajkutatás tendenciáiról és lehetőségeiről. Útban egy kognitív szemléletű műfajelmélet felé. *Magyar Nyelv*, 113: 146–166.
- Sinha, Chris 2001. *The Epigenesis of Symbolization*.
https://www.researchgate.net/profile/Chris_Sinha/publication/2548802_The_Epigenesis_of_Symbolization/links/5531c5e0cf20ea0a071c270.pdf (utolsó elérés: 2019.04.06.)
- Tátrai Szilárd 2006a. „Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?”: néhány megjegyzés a metapragmatikai tudatosság jelöléséről. In: Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest: Argumentum Kiadó. 617–621.
- Tátrai Szilárd 2006b. A narratív diskurzusokról – pragmatikai nézőpontból. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus: szövegtipológiai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 211–232.
- Tátrai Szilárd 2017a. Esti Kornél és a beégés. Megjegyzések a műfajiság pragmatikai vonatkozásaihoz. *Magyar Nyelv*, 113: 290–301.
- Tátrai Szilárd 2017b. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris. 899–1058.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics*. London: Edward Arnold.
- Verschueren, Jef 2000. Notes on the role of metapragmatic awareness. *Pragmatics*. 10:4, 439–456.